

ІННОВАЦІЙНА СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСЬКОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Розглянуто особливості розвитку фермерства на інноваційній основі. Визначено та проаналізовано основні чинники, що визначають інноваційну складову функціонування сільськогосподарського підприємництва, зокрема фермерства. Обґрунтовано принципи, пріоритетні напрями та ієрархічні складові механізми реалізації інноваційної моделі економічного розвитку вітчизняних фермерських господарств.

Постановка проблеми

Ринкові умови висувають до вітчизняних товаровиробників досить жорсткі вимоги, які спонукають їх до впровадження інноваційних моделей розвитку організацій. Також у конкурентній боротьбі на ринку першочергового значення набувають нецінові фактори, з яких найважливішими є якість товару, його новизна, наукоємність та інтелектоємність виробів. Це вимагає впровадження інновацій в діяльність господарюючих суб'єктів усіх галузей економіки. Тому розвиток аграрних підприємств, зокрема фермерських господарств, зумовлюється ефективним управлінням змінами й інноваціями та постійним пристосуванням до них своєї стратегії, технології та структури управління, що є основними факторами їх успіху. Саме це і зумовило вибір напрямку дослідження.

Аналіз останніх досліджень та постановка завдання

Розробка інноваційної теорії розвитку належить Й. Шумпетеру [10]. Наразі вивченню питань інноваційного розвитку сільськогосподарських структур присвячені праці вчених, Ю. Бажал, К. Волощук, І. Вініченко, П. Гайдучького, В. Гесця, П. Саблука, В. Трегобчука та ін. [1, 2, 3, 4, 7].

Метою даного дослідження є обґрунтування необхідності впровадження інноваційних ідей у розвиток фермерства в Україні. Завдання, що передбачено вирішити: дослідити сучасний рівень впровадження досягнень науки і техніки у господарську діяльність фермерських господарств; вивчити переваги розвитку організаційних сільськогосподарських структур на інноваційній основі; обґрунтувати перспективи розвитку фермерства на інноваційній основі.

Об'єкти та методика досліджень

Об'єктом дослідження є процес формування інноваційної складової розвитку фермерських господарств. У ході дослідження було використано такі методи: формалізації, ідеалізації, абстрагування, індукції, дедукції, аналізу, синтезу, аналогії та системного підходу.

Результати дослідження

Підприємництво в аграрній сфері тісно пов'язане з конкуренцією, яка передбачає дотримання, як мінімум, двох умов: зниження витрат на виробництво і, відповідно, цін та підвищення якості продукції. Одним із напрямів реалізації цього завдання є впровадження інновацій у господарську діяльність сучасних сільськогосподарських підприємств. Підприємництво та інновації між собою тісно пов'язані. Використання нової техніки і технології є однією з основних вимог підприємницької діяльності. Водночас, підприємницька діяльність передбачає не тільки інноваційну, а й ефективну організацію виробництва, адміністративну, фінансову та ринкову діяльність.

Однак, інноваційна діяльність у сільському господарстві малопоширена та низькорезультативна, що зумовлено незначною кількістю цікавих інноваційних ідей із стійким ринковим попитом; незначною часткою радикальних нововведень, здатних суттєво покращити технологічну базу сільського господарства; великим часовим проміжком матеріалізації ідеї (освоєння нововведень) та низьким рівнем їх комерціалізації. Проблемним є інноваційне насичення галузі та підвищення її конкурентоспроможності. Підприємства сільського господарства, зокрема і фермерські, у впровадженні інновацій значно залежать від інноваційної динаміки економіки в цілому. Їх розвиток на інноваційній основі стримується багатьма чинниками, які можна об'єднати у декілька основних груп: загальноекономічні, фінансово-інвестиційні, технологічні, інтелектуальні, організаційно-культурні.

Серед загальноекономічних чинників, що стримують перехід сільського господарства до інноваційної моделі розвитку, можна відзначити такі:

- низький рівень показників соціально-економічного розвитку, інфляційні процеси, дефіцит держбюджету;
- відсутність передумов для активізації інноваційної діяльності на макроекономічному рівні;
- недосконалість економіко-правової бази регулювання інноваційно-інвестиційних процесів;
- відсутність інноваційних пільг для економічних суб'єктів;
- нерозвиненість ринку об'єктів інтелектуальної власності та інноваційної інфраструктури;
- високий рівень корупції.

Фінансово-інвестиційні чинники пов'язані з недосконалістю фінансової системи, несформованим інвестиційним кліматом та низькою фінансовою активністю самих сільськогосподарських підприємств, серед них можна виділити такі:

- низький рівень прибутковості сільськогосподарських підприємств, а в більшості і збитковість;
- відсутність власних джерел фінансування інноваційних проектів;

- обмежені можливості залучати зовнішні фінансові ресурси;
- слабка інвестиційна підтримка використання науково-технологічних надбань та інноваційних проектів;
- нестабільність аграрного бізнес-середовища;
- відсутність умов для капіталізації об'єктів інтелектуальної власності у сільськогосподарському виробництві.

Так, у 2010 р. рентабельність усієї діяльності сільськогосподарських підприємств Житомирської області склала 9,4 %, проти 1,1 % – у 2009 р. Однак, у 2010 р. 52,7 % відсотка підприємств галузі сільського господарства області були збитковими, проти 46,8 % у 2009 р. [9, с. 93]. Внаслідок цього сільськогосподарські товаровиробники не мають можливості розвиватися на інноваційній основі без зовнішньої фінансової підтримки як з боку держави, так і приватних інвесторів. Хоча, з іншого боку, саме впровадження інноваційних проектів є одним із основних напрямів відтворення сучасного прибуткового сільськогосподарського виробництва.

Сектор фермерських господарств, у цілому, є прибутковим і рентабельним, але обсяги чистого прибутку та рівень рентабельності фермерських господарств не відповідають потребам відтворення виробництва на інтенсивно-інноваційних засадах. Водночас, продуктивність і ефективність господарської діяльності фермерів залежить від розмірів господарств, використання ними новітніх видів техніки й технологій [6].

Невисокі показники ефективності та галузеві особливості (підвищений рівень ризику) сільського господарства зумовлюють його низьку інвестиційну привабливість. У структурі інвестицій в основний капітал галузь сільського господарства, мисливство і лісове господарство займають незначну частку в Україні – 7,1 %, а Житомирській області – 5,2 % [9, с. 154]. Динаміка цього показника коливається за роками, проте стійкої тенденції до зростання також не простежується (табл. 1).

Таблиця 1. Динаміка інвестицій в основний капітал

Показник / регіон	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
1	2	3	4	5	6
Інвестиції в основний капітал за всіма видами діяльності, млн. грн.					
Україна	125253,6	188486,1	233081,0	151776,8	171091
<i>Індекс динаміки</i>	1,0	1,5	1,2	0,7	1,1
Житомирська область	1546,1	2442,1	3645,7	2298,4	3448,5
<i>Індекс динаміки</i>	1,0	1,6	1,5	0,6	1,5
Інвестиції в основний капітал сільського господарства та мисливства, млн грн					
Україна	7190,1	9337,9	16682,1	9294,9	12105,9
<i>Індекс динаміки</i>	1,0	1,3	1,8	0,6	1,3

Закінчення таблиці 1

1	2	3	4	5	6
Питома вага до всіх	5,7	5,0	7,2	6,1	7,1
Житомирська область	97,3	128,8	304,7	128	177,6
Індекс динаміки	1,0	1,3	2,4	0,4	1,4
Питома вага до всіх	6,3	5,3	8,4	5,6	5,2

Джерело: розраховано на основі даних [9, с. 154].

З даних таблиці бачимо, що до 2008 р. спостерігалось поступове збільшення обсягів освоєних інвестицій в основний капітал, проте вони значно знизилися внаслідок фінансово-економічної кризи кінця 2008 р. Це зумовило скорочення інвестицій у 2009 р. за всіма видами економічної діяльності в Україні на 45 %, Житомирській області – на 37 %, а в основний капітал сільського господарства та мисливства: в Україні – на 45 %, Житомирській області – на 56 %. У 2010 р. спостерігалися позитивні тенденції зміни цього показника, порівняно з 2009 р., проте говорити про відновлення інвестиційного клімату та активізацію інвестиційно-інноваційної діяльності поки що немає ґрунтовних підстав.

Не менш важливими є технологічні чинники інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств, які пов'язані з відсутністю необхідної техніки для реалізації новітніх технологій; низьким рівнем поінформованості про новітню техніку та технології; неспроможністю знайти ефективне інформаційно-консультаційне джерело; неефективним використанням об'єктів інтелектуальної власності.

Інноваційна складова розвитку фермерського підприємництва зазнає значного впливу групи інтелектуальних чинників. У світовій практиці для оцінки інноваційної активності використовують комплексний показник – витрати на інновації, який відбиває здатність країни до інноваційної діяльності і враховує витрати на дизайн і маркетинг, чисельність зайнятих у науковій сфері, число отриманих патентів усередині країни і за рубежом, ступінь захисту інтелектуальної власності, розвиненість сфери утворення.

За даними Державного комітету статистики України, кількість спеціалістів, які виконували науково-технічні роботи, має динаміку до зменшення. Так, у 2009 р. їх кількість становила 92,4 тис. осіб, що на 1,8 % менше ніж у 2008 р., на 4,5 % менше ніж у 2007 р. і на 23,5 % менше ніж у 2000 р. Проте, слід зазначити, що кількість спеціалістів-виконавців науково-технічних робіт, які мають науковий ступінь кандидата наук та доктора наук, протягом останніх дев'яти років майже не зазнає змін. Зокрема, кількість спеціалістів із науковим ступенем доктора наук протягом 2000–2009 рр. коливається в межах 4,0–4,5 тис. осіб; науковим ступенем кандидата наук – в межах 17,0–17,9 тис. осіб (за винятком

2003 р. – 16,8 тис. осіб). Постійно зменшується кількість допоміжного персоналу, зайнятого науково-технічною роботою: з 35,6 тис. осіб у 2000 р. до 27,1 тис. осіб у 2009 р.

Також, зазнає змін кількість наукових організацій, які здійснюють науково-технічні дослідження у різних галузях наук (рис. 1).

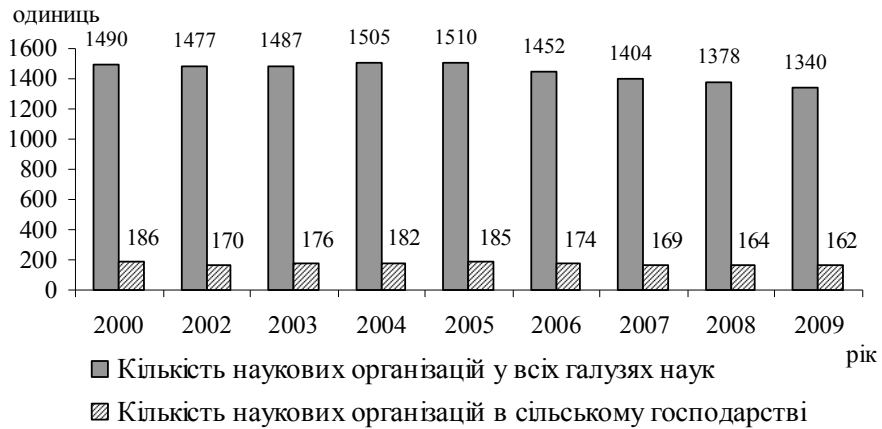

Рис. 1. Динаміка наукових організацій, які здійснюють науково-технічні дослідження

Джерело: побудовано на основі даних [9, с. 154].

Аналізуючи інтелектуальний чинник, можна стверджувати, що у більшості сільськогосподарських підприємств, в т.ч. і фермерських, спостерігається низький рівень підготовки менеджерів у сфері управління інноваційними процесами; відсутність досвіду впровадження, реалізації та управління інноваційними проектами; супротив керівників різних рівнів змінам та впровадженню інноваційних проектів. Також, низьким є рівень інтелектуальної діяльності в наукових організаціях академічного профілю та самих сільськогосподарських підприємствах, а особливо фермерських господарствах (табл. 2).

Таблиця 2. Динаміка подання заявок на винаходи і корисні моделі національними заявниками – юридичними особами – у I півріччі 2007–2011 рр.

Показник	2007 р.		2008 р.		2009 р.		2010 р.		2011 р.	
	од.	%	од.	%	од.	%	од.	%	од.	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Усього	3815	100,0	4606	100,0	3376	100,0	4204	100,0	4312	100,0
Індекс динаміки	1,0	x	1,2	x	0,7	x	1,2	x	1,0	x

Закінчення таблиці 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
За органами державного управління										
Міністерство аграрної політики та продовольства України	122	3,2	149	3,2	118	3,5	128	3,0	161	3,7
Індекс динаміки	1,0	х	1,2	х	0,8	х	1,1	х	1,3	Х
Українська академія аграрних наук	143	3,7	133	2,9	159	4,7	180	4,3	128	3,0
Індекс динаміки	1	х	0,9	х	1,2	х	1,1	х	0,7	х
За видами економічної діяльності заявників										
Сільське господарство	1	0,0	3	0,1	1	0,0	2	0,0	0	0,0
Індекс динаміки	1	х	3,0	х	0,3	х	2,0	х	0,0	х

Джерело: виконано на основі [8].

Так, заявниками–юридичними особами Мінагрополітики України – у I півріччі 2011 р. було подано 161 заявку на винаходи і корисні моделі, що становить лише 3,7 % від їх загальної кількості, а Українською академією аграрних наук – 128 заявок, або 3,0 % від загальної кількості. У сільському господарстві за цей період не було подано жодної заявки на винахід чи корисну модель.

Впровадження у фермерську діяльність інновацій здебільшого залежить від правильної організації та формування культури всередині підприємства. Зокрема, наразі стримуючими чинниками в цій сфері є: слабка система стимулювання інноваційної діяльності; відсутність інноваційної культури у фермерів; несприйнятливості виробництва до досягнень НТП; невідповідність організаційно-управлінських структур вимогам сьогодення.

Розвиток фермерських господарств на інноваційній основі означає технологічне удосконалення виробництва, надання йому нових характеристик і комбінацій. Інновації забезпечують якісні зміни виробництва, надання йому новаторських рис [3]. Сучасна економічна теорія виділяє п'ять основних типів інновацій: запровадження випуску нового продукту (товарна інновація); введення нового методу виробництва (технологічна інновація); створення нового ринку товарів чи послуг (ринкова інновація); освоєння нового джерела постачання сировини чи напівфабрикатів (маркетингова інновація); реорганізація

структури, методів та стилів управління (управлінська інновація) [7, с. 17]. Залежно від досягнутих результатів господарювання, намічених цілей на майбутнє та наявних ресурсів фермерське господарство може обрати будь-який із запропонованих типів інновацій або поєднати декілька.

Насамперед, необхідно приділити значну увагу формуванню інноваційного потенціалу фермерських господарств, що потребує розробки системно-цілісного механізму регулювання інноваційного розвитку з узгодженим поєднанням заходів на загальнодержавному рівні зі заходами конкретного підприємства. На окремих ієрархічних рівнях такими заходами можуть бути:

- загальнодержавного масштабу – розробка та реалізація інноваційної політики; формування інноваційного клімату; виділення пріоритетних галузей;
- галузевого рівня – зниження залежності від суміжних галузей; партнерська взаємодія з іншими галузями; активізація вертикальної та горизонтальної інтеграції, кооперації;
- регіонального рівня – розвиток кооперації фермерів з метою реалізації інноваційних проектів; посилення взаємозв'язку науки з виробництвом (інтеграція освіти з виробництвом);
- рівень фермерського підприємства – формування системи стимулювання інноваційної діяльності; інноваційне прискорення; залучення до виробничих процесів науковців; впровадження нових ресурсозберігаючих технологій; формування інноваційної культури.

Одним із ключових чинників реалізації механізму регулювання інноваційного розвитку та формування інноваційної моделі функціонування фермерства є наявність фахівців-професіоналів у сфері управління інноваційним процесом на всіх рівнях господарської системи, а також дотримання ними основних принципів розвитку фермерських господарств на інноваційній основі – це систематичності, системності, послідовності та ефективності.

Враховуючи вищезазначене, розвиток фермерського підприємництва на інноваційній основі має відбуватися за такими напрямками:

- зниження питомої ваги традиційних факторів виробництва (землі, праці, капіталу) та збільшення інтелектуального капіталу (інформації, інновації, людського капіталу, технології);
- формування інформаційної інфраструктури (інформаційно-комунікаційних технологій);
- перерозподіл інвестиційних потоків з матеріально-технічної бази в нематеріальні активи, технології, дослідження;
- формування гнучких моделей організації (які пристосовуються до ринкових змін), зменшення ієрархічних рівнів управління;
- налагодження зв'язків з науково-освітніми закладами та отримання взаємної вигоди – база практики, результати досліджень;

- врахування у своїй діяльності основоположних факторів: технології; інформації, комунікації, освіти і науки;
- формування системи систематичного навчання управлінського персоналу та провідних спеціалістів і працівників;
- формування потенціалу розвитку: інноваційної діяльності, інформації, знання, досвіду персоналу;
- використання інноваційного потенціалу – оновлення факторів виробництва та їх поєднання у процесі створення продукту.

При цьому, особливу увагу фермерам слід приділяти пріоритетним інноваційним напрямкам підвищення їх конкурентоспроможності: оновленню асортименту продукції, оновленню техніко-технологічної бази, підвищенню ефективності використання природно-сировинних ресурсів, формуванню відповідного кадрового потенціалу (кваліфікації, творчої активності); оновленню форм і методів управління; створенню ефективної мотиваційної системи.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Наразі у більшості країн світу підприємства забезпечують підвищення своєї товарної конкурентоспроможності за рахунок використання інновацій, розробки високотехнологічних продуктів, створення яких неможливо без розвитку науково-технічного потенціалу. Отже, одним із напрямів підвищення конкурентоспроможності вітчизняного фермерського сектора є його розвиток на інноваційній основі. Проте, інноваційна діяльність у сільському господарстві характеризується низькою активністю та ефективністю.

Аналіз інноваційної складової розвитку фермерства показав, що вона визначається загальноекономічними, фінансово-інвестиційними, технологічними, інтелектуальними та організаційно-культурними чинниками. Всі групи чинників характеризують незадовільний рівень формування інноваційного середовища підприємницької діяльності у вітчизняному сільському господарстві. Для формування інноваційного потенціалу фермерських господарств необхідно розробити механізм регулювання інноваційного розвитку, який включає заходи загальнодержавного масштабу, галузевого і регіонального рівнів та самих фермерських підприємств. Водночас, у процесі реалізації даної моделі слід дотримуватися принципів систематичності, системності, послідовності та ефективності. Оновлення асортименту продукції, техніко-технологічної бази і форм та методів управління, підвищення ефективності використання ресурсів, створення ефективної мотиваційної системи дозволить фермерським господарствам сформувати конкурентоспроможні підприємницькі структури на вітчизняному та іноземних ринках сільськогосподарської продукції.

Література

1. *Вініченко І. І.* Економічна сутність НТП, інновацій та їх роль у розвитку агропромислового виробництва / *І. І. Вініченко* // Економіка та держава. – 2007. – № 4. – С. 9–12.
 2. *Волощук К. Б.* Формування інноваційно-інвестиційного потенціалу агропромислових підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д. е. н.: 08.00.04 / *К. Б. Волощук*; Житомирський національний агроекологічний університет. – Житомир, 2011. – 20 с.
 3. *Дем'яненко І. В.* Інвестиційно-інноваційний чинник економічного зростання / *І. В. Дем'яненко, А. В. Буряк* // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 11. – С. 3–11.
 4. *Ізюмська В. А.* Державна підтримка розвитку інноваційних процесів на державному та регіональному рівнях / *В. А. Ізюмська* // Економіка та держава. – 2007. – № 10. – С. 78–80.
 5. *Іртищєва І. О.* Регіональний інноваційний розвиток агропродовольчої сфери: сучасний стан та завдання управління / *І. О. Іртищєва* // Регіональна економіка. – 2009. – № 4. – С. 71–79.
 6. *Макаренко П. М.* Фермерські господарства України – до 20-річного ювілею / *П. М. Макаренко, Л. Л. Мельник* // Економіка АПК. – 2010. – № 7. – С. 16–24.
 7. *Михайлова Л. І.* Інноваційний менеджмент: навч. посіб. / *Л. І. Михайлова, С. Г. Турчина*. – К.: ЦУЛ, 2007. – 248 с.
 8. Промислова власність у цифрах: показники діяльності Державної служби інтелектуальної власності України та Державного підприємства «Український інститут промислової власності» за I квартал 2011 р. – К., 2011. – 36 с.
 9. Статистичний щорічник Житомирської області за 2010 р. / за ред. Г. А. Пашинської. – Житомир, 2011. – 477 с.
 10. *Шумпетер Й.* Теорія економічного розвитку / *Й. Шумпетер*. – М.: Прогресс, 1982.
-
-